

Dragiša Jović
(*Malino*)

POLITIČKI ODNOSI U ŽUPANJSKOM KOTARU 1920. GODINE

UDK 329(497.5-3 Slavonija)"1920"

Stručni članak

Primljeno: veljača 2002.

U radu su prezentirani podaci o zbivanjima u županjskom kotaru tijekom 1920. godine. Općinski izbori početkom proljeća, narastanje nezadovoljstva u seljačkim redovima izazvano radom vojnih komisija za popisivanje stoke, zaprežnih kola te žigosanje konja tijekom ljeta, te izbori za Ustavotvornu skupštinu krajem godine obilježili su političke odnose u ovom dijelu srijemske županije tijekom 1920. godine.

Ključne riječi: Županja, Srijemska županija, izbori, S. Radić, HPSS, KPJ.

Hrvatska politička scena tijekom 1920. godine bila je izuzetno bogata zbivanjima različitog značaja i intenziteta. Početkom proljeća održani su općinski izbori. Bili su to prvi izbori održani u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca.¹ Krajem jeseni, 28. studenog, održani su izbori, za Ustavotvornu skupštinu. Bila je to godina u kojoj se sve jasnije uočavalo nezadovoljstvo u hrvatskom pučanstvu, napose u njegovom najbrojnijem dijelu, seljaštvu. Režim je na razne načine nastojao suziti autonomiju djelovanja Zemaljske vlade u Zagrebu, oslabiti lokalnu samoupravu u cilju daljnjeg jačanja centralizacije države. Razne mjere vlasti, napose vojnih, od kojih su neke bile potpunoma nepoznate u Hrvatskoj i Slavoniji (oduzimanje kazana za pečenje rakije, popisivanje zaprežnih kola, stoke te žigosanje konja) doprinijele su daljnjem narastanju nezadovoljstva u seljačkim redovima koje je početkom jeseni preraslo u seljačku pobunu u županijama sjeverozapadne Hrvatske.²

¹ Općinski izbori nisu održani istovremeno u cijeloj državi. Zbog nesređenih prilika te nezadovoljstva pučanstva, napose u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te Makedoniji, režim je odlučio da se izbori održe u različito vrijeme. U slučaju da se ukaže potreba za bilo kakvom intervencijom bilo bi, lakše intervenirati u jednom dijelu države.

² Dr. Bogumil Hrabak, Radikalizacija seljaštva u Hrvatskoj i Slavoniji 1919. i 1920. godine, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, br. 10, Slav. Brod 1973, str. 51 dalje. O akcijama režima na onemogućavanju autonomnog djelovanja zemaljske vlade u Zagrebu te daljnjoj centralizaciji vlasti u Hrvatskoj, Časopis za suvremenu povijest (ČSP), 1/95, str. 55-76. O mjerama vlasti protiv hrvatskog seljaštva u radu iste autorice, Represija spram hrvatskog seljaka 1918-1921, ČSP 1/93, str. 25-42, te u autoričinoj knjizi: Politički teror u Hrvatskoj 1918-1935, Zagreb, 2002.

Tijekom 1920. godine političke su stranke nastavile s radom na izgradnji svojih organizacija te širenju utjecaja, u prvom redu među seljaštvom, s različitim uspjehom, dakako. U kojoj su mjeri bile uspješne u tom nastojanju, pokazali su rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu.

Spomenuti događaji, kao i niz drugih koji su bili karakteristični za pojedine dijelove, u ovom slučaju Slavonije i zapadnog Srijema, reflektirali su se na sveukupne odnose u društvu i politici županjskog kotara.

Za potpunije razumijevanje zbivanja u županjskoj Posavini tijekom 1920. godine prezentirat ćemo podatke o nacionalnoj strukturi pučanstva, gospodarskoj osnovici te političkoj sceni.

Županjski kotar zauzima krajnji jugozapad srijemske županije u čiji je sastav ulazilo 15 općina.³ Krajem prvog desetljeća 20. stoljeća u kotaru je živjelo 34. 926, a deset godina kasnije 32.691 stanovnik. Najnapučenije bile su općine Bošnjaci, Babina Greda, Županja, Gradište, Vrbanja itd.⁴ Hrvati su 1910. činili 80 posto, a deset godina kasnije 83 posto sveukupnog stanovništva kotara.⁵

Najbrojniji dio stanovništva činilo je seljaštvo i to u godinama pred prvi svjetski rat oko 78 posto, da bi se nakon rata te tijekom trećeg desetljeća taj postotak snizio na približno 75 posto. Osnovu njegove egzistencije čini zemljišni posjed. Od njegove veličine i kvalitete ovisio je sveukupni položaj obitelji. U kotaru je najzastupljeniji bio posjed površine između 5 i 10 hektara (1.768 posjeda), slijedi posjed površine između 2 i 5 hektara (1.592 posjeda) te na trećem mjestu posjed površine između 10 i 20 hektara (1.118). Od ukupno 5.784 posjeda u kotaru na one površine između 2 i 20 ha otpadalo je čak 4.478 posjeda ili 77 posto. Slijedi grupa posjeda veličine od 1 do 2 ha (523), zatim površine od 0,01 do 0,05 ha (283) te posjedi površine od 0,5 do 1 ha (263). Taj najsitniji seljački posjed (0,01 do 2 ha) brojio je 1.069 posjeda, odnosno 18 posto ukupnog broja posjeda u kotaru. Na kraju spomenimo da je posjeda veličine od 20 do 50 ha bilo 230 ili 4 posto, te posjeda između 50 i 100 ha 1% u kotaru.⁶

Uz poljodjelstvo kao najrašireniji dio privređivanja treba spomenuti obrtnička poduzeća. Jedino poduzeće u sferi industrijske proizvodnje bila je Tvornica hrastovog izvadka d.d. u Županji. Najbrojnija su bila poduzeća u proizvodnji opeke, njih 30, slijedi 18 mlinova, 2 pilane, 2 poduzeća za

³ Bile su to sljedeće općine: Babina Greda, Bošnjaci, Drenovci, Gradište, Gundinci, Gunja, Posavski Podgajci, Račinovci, Rajevo Selo, Sikirevci, Soljani, Slav. Šamac, Šitar, Vrbanja i Županja.

⁴ Popis žiteljstva od 31. XII. 1910. u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1914; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. I. 1921, Sarajevo, 1932.

⁵ Isto. Srbi su činili 5,6 posto po popisu 1910., odnosno 6,2 posto 1921. godine; slijede Nijemci, Mađari, Slovaci, Rusini, Česi itd.

⁶ Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1937.

proizvodnju čarapa, te po jedna stolarija, kolarija, bačvarijska, rezanje drva i krečana.⁷

Nakon stvaranja Kraljevstva SHS 1. prosinca 1918. godine dolazi do intenziviranja političkog života u Hrvatskoj i Slavoniji. Političke stranke koje su djelovale do izbijanja ratnog sukoba 1914. godine obnavljaju djelatnost početkom jeseni 1918. godine, a vrlo brzo osnivaju se i nove stranke.

U političkom životu županijskog kotara tijekom 1920. godine najprisutnije su tri hrvatske stranke i to: Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), Hrvatska zajednica (HZ) te Hrvatska pučka stranka (HPS), što i ne iznenađuje obzirom na nacionalnu strukturu pučanstva. Od ostalih stranaka prisutna je Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), odnosno Komunistička partija Jugoslavije (KPJ).

Od tri hrvatske stranke jedino je HPSS osnovan prije izbijanja ratnog sukoba 1914. godine. Stranka je osnovana 1905. godine i u srijemskoj je županiji od svog osnivanja najjače uporište imala u županijskom kotaru, posebno u općini Bošnjaci. Najpoznatija ličnost bio je Mato Babogredac, seljak iz Bošnjaka, član stranke od osnivanja i član Glavnog odbora.⁸

Hrvatska zajednica pojavljuje se u županijskom kotaru početkom jeseni 1919. godine. Prva mjesna organizacija osnovana je u Županji.⁹ I HPS otpočinje s djelovanjem početkom jeseni 1919. Dr. Janko Šimrak, član najužeg rukovodstva stranke i zastupnik u Privremenom narodnom predstavništvu, u drugoj polovici rujna održava sastanke u Gunji, Đurićima i Račinovcima.¹⁰ SRPJ (k) otpočinje intenzivnijim radom u kotaru u vrijeme

⁷ Dragiša Jović, Iskaz poduzeća u Hrvatskoj i Slavoniji krajem prvog svjetskog rata koja su potpadala pod nadzor kraljevskog zemaljskog obrtnog nadzornika, Zbornik HIS, 10/1973, str. 295-296. Najveći broj ciglana bio je u općini Županja – 8, općini Bošnjaci – Babina Greda po 6, općini Gundinci 3 itd.

⁸ Uz Matu Babogredca treba spomenuti Martina i Aleksu Babogredca, Andriju Tadića, Josipa Lešića, Iliju Balića, Stipu i Martina Golubičića, Lovru Aleksića, Mijata Maršića, Matu Jemrića, Martina Lešića, Gjuru Grigića, Matu Jelića i ostale. (Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića 1885.-1918., knj. 1, Zagreb, 1972, str. 436.) Mato Babogredac bio je u Bošnjacima izabran u Hrvatski sabor 1910. i 1911. godine. (Posavska Hrvatska 29. 10. 1910, Narodna obrana, 18. 12. 1911.)

⁹ Datum osnivanja organizacije nije poznat. Potkraj godine, 26. prosinca održan je sastanak organizacije na kojoj je raspravljano o politici koju provodi Pribičević te o valutnom pitanju. (Hrvat, 14. 01. 1920.) O mjestu i ulozi Hrvatske zajednice u političkom životu Hrvatske 1919-1920. u radu Hrvoja Matkovića, Hrvatska zajednica, Historija XX veka, zbornik radova 5/63, str. 5-31; o djelovanju HZ-a u Slavoniji i zapadnom Srijemu u u autorovu radu: Hrvatska Zajednica u političkom životu Slavonije, Srijema i Baranje 1919-1920. godine, ČSP 2/2000, str. 235-255.

¹⁰ Narodna politika, 30. 09. 1919. Do kraja godine nije u kotaru osnovana niti jedna stranačka organizacija. Dr. Zlatko Matijević najsveobuhvatnije je do sada istražio Aktivnost HPS-a u političkom životu Hrvatske u prvom desetljeću postojanja Kraljevine SHS prezentirajući rezultate u većem broju radova dok je cjelokupni rad stranke prezentirao u knjizi: Slom politike katoličkog jugoslavenstva, Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919-1929.), Zagreb, 1998.

predizborne aktivnosti za općinske izbore.^{10a}

Kada su banskom naredbom od 23. studenog 1919. godine raspuštena gradska zastupstva i općinski odbori u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je jasno da predstoji održavanje općinskih izbora.¹¹ Od toga momenta političke stranke najveći dio svojeg djelovanja preusmjeruju na organiziranje predizbornog djelovanja. Stranačkim rukovodstvima bilo je jasno, kako će upravo od dobro organiziranog predizbornog rada velikim dijelom ovisiti uspjeh u izborima. Najveći teret trebale su ponijeti mjesne organizacije, ponajprije one najjače, s najkvalitetnijim članstvom. Iako je takvih, bez obzira o kojoj je stranci riječ, pružale su pomoć organizacijama u susjednim kotarima.

Tijekom predizbornog razdoblja stranke su održavale sastanke mjesnih i kotarskih organizacija na kojima je raspravljano o agitacijskopropagandnom djelovanju, predizbornim platformama, kandidatskim listama te ostalim pitanjima predizborne aktivnosti. Svi su ti sastanci bili zatvorenog tipa na kojima se okupilo najuže rukovodstvo mjesne, odnosno kotarske organizacije. Javni zborovi i skupštine na kojima su govorile poznate stranačke ličnosti održavani su najvećim dijelom u kotarskim središtima. U središtu njihovih izlaganja bili su politički odnosi u državi napose u Hrvatskoj te stranački programi.¹²

U predizbornoj borbi u županjskom kotaru sudjeluju HPSS, Hrvatska zajednica, HPS, Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije te SRPJ (k).

Mjesna organizacija HZ-a u Županji održala je 26. prosinca 1919. godine sastanak kojem je prisustvovalo 300 ljudi iz Županje i područja općine. O vladavini demokrata te valutnoj problematici govorio je Ilija Galović.¹³ U Županji su zajedničari 6. siječnja 1920. održali javnu predizborno skupštinu kojoj su prisustvovali Radićeve pristaše.¹⁴ Iako je predizborna aktivnost dostigla svoj vrhunac u drugoj polovici veljače, zajedničari poslije 6. siječnja nisu u kotaru održali niti jedan sastanak ili javnu skupštinu.

Tijekom predizbornog razdoblja HPS je nastojao biti prisutan u što većem broju kotareva srijemske županije, pa tako i u županjskom. Kako u kotarima najzapadnijeg dijela županije, vukovarskom, vinkovačkom te županjskom nije bilo jače stranačke organizacije koja bi rukovođila radom u spomenutim kotarima, stoga je osječka organizacija pružila pomoć vinko-

^{10a} O djelovanju SRPJ (k) odnosno KPJ 1919-1920. u Slavoniji i zapadnom Srijemu opširnije u autorovoj knjizi: Radnički pokret u Slavoniji 1918.-1929., Slav. Brod, 1985, str. 63-136.

¹¹ Anto Milušić, Politički i pravni aspekti općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. godine, Zbornik HIS 7-8/1970, str. 121.

¹² O političkim platformama stranaka pobliže: A. Milušić. n. dj., str. 146-172.

¹³ Hrvat, 14. 01. 1920.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (HDA), Predsjedništvo zemaljske vlade (PrZV) 6-14, br. 982/20, k. 964. Glavni govornik na skupštini trebao je biti dr. Ambroz Drošić. Uhićen je uoči skupštine i odveden na željeznički kolodvor u Vinkovce.

vačkoj¹⁵ u organiziranju promidžbenog rada u kotaru, dok je đakovačka organizacija istu ulogu obavila u županjskom kotaru.

Spomenuli smo kako je HPS prve kontakte s pristašama u županjskom kotaru ostvario početkom jeseni 1919. kada je dr. Šimrak održao sastanke u Đurićima, Gunji i Račinovcima.¹⁶ Početkom veljače 1920. u kotar dolaze dr. Andrija Živković, član rukovodstva đakovačke organizacije, Zlatko Kuntarić, član osječke organizacije te delegat Slovenske ljudske stranke Poznić. Prvi sastanak održali su u Gundincima 1. veljače. Tom je prilikom osnovana stranačka organizacija. Sljedeći dan održana su dva sastanka, prvi u Slav. Šamcu, a drugi u Sikirevcima. Na sastanku u Sikirevcima donijeta je odluka da se osnuje Kotarsko vijeće koje su sačinjavale organizacije iz Babine Grede, Slav. Šamca, Kruševica, Sikirevaca, Gundinaca i Jaruga.¹⁷

Podatci o predizbornoj aktivnosti kako zajedničara tako i pučkaša u županjskom kotaru malobrojni su. Kada je, međutim, riječ o predizbornom djelovanju pristaša Radićeve stranke, onda podataka uopće nema. Ako se znade, da je upravo županjski kotar bio najjače stranačko uporište u srijemskoj županiji, iznenađuje izostanak bilo kakvih podataka o predizbornom djelovanju. Razlog je, jednostavan. Sveukupna propagandna djelatnost odvijala se najvećim dijelom ilegalno, tako da vlasti nisu imale nikakvih spoznaja o djelovanju Radićevih pristaša. U selo bi došao stranački povjerenik i održao sastanak s 3-4 unaprijed odabrana pristaše. Upoznao bi ih s daljnjim smjernicama njihova rada. Svaki sudionik sastanka bio je zadužen da održava dalje sastanke s pristašama u svom, odnosno susjednim selima. Tako se taj rad "od kuće do kuće", odnosno "od sela do sela" odvijao gotovo bez prekida, a da vlasti o tome nisu znale gotovo ništa. Stoga i ne iznenađuje izostanak konkretnih podataka u izvještajima kako kotarskih tako i županijskih vlasti o djelovanju radićevaca. Navode se uobičajene fraze, pa se ukazuje na "razoran rad Radićevih pristaša", a da se uopće ne konkretizira u čemu se sastoji ta razornost djelovanja i u kojim mjestima, odnosno kotarima.

Potkraj predizbornog razdoblja u kotaru se pojavljuju i agitatori Demokratske zajednice. Krajem veljače održali su sastanak u Županji i osnovali mjesnu organizaciju.¹⁸

Ostaje nepoznanica u kojoj su mjeri tijekom predizbornog perioda u županjskom kotaru bili prisutni komunisti te socijaldemokrati. Poznato je, kako je glavnu ulogu u organiziranju predizbornog djelovanja u kotaru, kada

¹⁵ Mjesna organizacija HPS-a osnovana je u Vinkovcima 19. listopada 1919. godine. (Hrvatska obrana, 25. 10. 1919.)

¹⁶ Narodna politika, 30. 09. 1919.

¹⁷ Hrvatska obrana, 10. 02. 1920. U Gradištu je osnovana mjesna organizacija zadnjeg dana siječnja.

¹⁸ Vinkovačke novosti, 28. 02. 1920. O mjestu i ulozi DS-a u političkom životu Hrvatske u knjizi Branislava Gligorijevića, Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1970, glava II, str 83-184.

je riječ o komunistima, imala vukovarska organizacija najjača u srijemskoj županiji. Njezini su agitatori bili prisutni na terenu iločkog, šidskog, vinkovačkog te županjskog kotara.

Rezultat izbora u županjskom kotaru bio je sljedeći:¹⁹

Općina	Birano odbornika	HPSS	HZ	HPS	SRPJ (k)	SDSHS	Neopre- dijeljeni		
Babina Greda	18						17		2 uži izbor
Bošnjaci	18	18							
Drenovci	12						12		
Gradište	12						12		
Gundinci	12						12		
Gunja	12	4							8 uži izbor
Podgajci	12	12							
Račinovci	12			8					4 nepoznato
Rajevo Selo	12	10				2			
Sikirevci	12			6			6		
Soljani	12		11		1				
Slav. Šamac	12			6			6		
Štitar	12		12						
Vrbanja	12		11						uži izbor
Županja	12		5		5		2		

U borbi za 192 mjesta općinskih odbornika koliko ih je birano u kotaru najviše uspjeha imao je HPSS, koji je osvojio 44 mjesta, odnosno 23 posto. Najveći uspjeh ostvaren je u općini Bošnjaci u kojoj je osvojeno svih 18 odborničkih mjesta, dok je u općini Podgajci osvojeno svih 12 odborničkih mjesta. U općinskom odboru Rajevo Selo od ukupno 12 osvojeno je 10 mjesta, a u Gunji 4 od 12 odborničkih mjesta.

Na drugom mjestu bila je Hrvatska zajednica s ukupno osvojenih 39 odborničkih mjesta, odnosno 20 posto. Zajedničari su najuspješniji bili u Štitaru osvojivši svih 12 odborničkih mjesta, dok su u Soljanima, odnosno Vrbanji osvojili po 11 od ukupno 12 mjesta. U općinskom odboru u Županji od 12 osvojeno je 5 mjesta.

Treći, s ukupno 20 osvojenih odborničkih mjesta bio je HPS. Najveći je uspjeh ostvaren u općini Račinovci gdje je u općinskom odboru od 12 osvojeno 8 mjesta općinskih odbornika. U općini Sikirevci od 12 osvojeno je 6 mjesta. Isti je rezultat ostvaren i u općini Slav. Šamac.

Komunisti su osvojili ukupno 6 odborničkih mjesta i to 5 od ukupno 12 u općinskom odboru Županja te jedno mjesto u općinskom odboru u Soljanima.

Najmanji broj odbornika osvojili su Koraćevi socijaldemokrati. U općinskom odboru Rajevo Selo od 12 osvojili su 2 mjesta.

¹⁹ HDA, PrZV 6-14, br. 83/20, k. 1027/27.

Kada se pogledaju rezultati općinskih izbora u županijskom kotaru vidi se, kako je zapravo najveći broj općinskih odbornika, njih 67, odnosno 35 posto od sveukupnog broja, bilo politički neopredijeljeno.²⁰

Od svih stranaka HPSS je osvojio najveći broj odborničkih mjesta u kotaru. U kojoj je mjeri taj rezultat mogao zadovoljiti rukovodstvo u Zagrebu, odnosno u kotaru, teško je reći. Skloni smo pretpostavci, kako su radićevci upravo u županijskom kotaru, najjačem uporištu u srijemskoj županiji očekivali povoljniji rezultat.

Glavno stranačko glasilo "Slobodni dom" ovako je prokomentirao rezultat izbora u Hrvatskoj i Slavoniji: "Hrvatska seljačka stranka dobila je gotovo sve hrvatske općine i sva hrvatska sela u županiji zagrebačkoj i bje-lovarsko-križevačkoj, veliku apsolutnu većinu u županiji varaždinskoj, relativnu većinu u županiji požeškoj, te jake manjine u svim ostalim županijama".^{20a}

U srijemskoj županiji ostvarena je "jaka manjina". Nije, međutim, jasno, što je pod tim izrazom podrazumijevao "Slobodni dom". Uz županijski jedino je u županiji još vinkovački kotar imao većinsko hrvatsko pučanstvo. Međutim, u vinkovačkom kotaru HPSS nije osvojio niti jedno odborničko mjesto. Prema nepotpunim podatcima kojima raspolažemo za ostalih osam kotareva u županiji, radićevci nisu osvojili niti jedno odborničko mjesto. Prema tome, 44 mjesta osvojena u županijskom kotaru bila su ukupan rezultat što ga je HPSS ostvario u srijemskoj županiji.

Ulazeći u predizbornu borbu s relativno uskom mrežom organizacija, poznavajući mjesto i ulogu Radićevih pristaša te njihov utjecaj na hrvatskog seljaka, zajedničari nisu imali razloga da ne budu zadovoljni ostvarenim. Nasuprot njima, pristaše Hrvatske pučke stranke s osvojenih 10 posto mjesta u općinskim odborima, imali su znatno manje mjesta zadovoljstvu od zajedničara.

Iako su tri hrvatske stranke osvojile u izborima preko 50 posto odborničkih mjesta u kotaru, činjenica da je čak 35 posto odbornika bilo politički neopredijeljeno bio je najbolji pokazatelj u kojoj mjeri stranke, koje su sudjelovale u izborima, nisu uspjele uvjeriti birače u prihvatljivost njihovih političkih programa. U budućem djelovanju tom su pitanju morale posvetiti još veću pažnju.

Vremensko razdoblje od općinskih izbora pa do početka jeseni 1920. godine bilo je bogato zbivanjima od kojih su ona što su se odigrala potkraj

²⁰ Relativno velik broj neopredjeljenih odbornika nije karakterističan samo za županijski kotar. U kotaru Donji Miholjac od 78 odbornika 53 su bila politički neopredijeljena, u kotaru Našice od 114 odbornika 69 politički neopredijeljenih, u osječkom kotaru njih 54 od 132 itd. (HDA, PrZV 6-14. br. 10096-175/20, k. 988/78; Unutrašnji odjel Zemaljske vlade VI-5, br. 3450/20, k. 4749.)

^{20a} Slobodni dom, 26. 05. 1920.

ljeta u pojedinim djelovima Slavonije i Srijema bila izuzetno važna za razvoj političkih odnosa u hrvatskim relacijama.

Krajem ljeta u seljačkim redovima jasno se uočavala uznemirenost kao posljedica akcije poduzete od strane vojnih vlasti. Naime, prema srbijskom zakonu o ustrojstvu vojske naređeno je da se za potrebe vojne evidencije izvrši popis tegleće marve, zaprežnih kola te žigosanje konja. U Hrvatskoj i Slavoniji ova mjera vojnih vlasti bila je potpuno nepoznata. Za izvršenje ovog naređenja osnovane su vojne komisije koje su odmah otpočele s radom. U kotarima srijemske županije s većinskim srpskim stanovništvom rad komisija odvijao se bez ikakvih ometanja. Hrvatsko seljaštvo u požeškoj, srijemskoj i virovitičkoj županiji vrlo se slabo odazivalo pozivu komisija, ili je u potpunosti bojkotiralo njihov rad. Za takvo ponašanje hrvatskog seljaštva krive su bile, po mišljenju vojnih vlasti, općinske vlasti (općinski načelnik, odnosno bilježnik) koje nemaju nikakvog autoriteta među stanovništvom. U izvještajima vojnih vlasti ukazuje se, kako su među seljaštvom "izvjesni agitatori na poslu, koji odvrćaju narod od predvođenja stoke na pregled". Vojne su vlasti zatražile od civilnih (kotarski predstojnici) da upotrijebe sva raspoloživa sredstva kako bi komisije obavile posao. Situacija se, međutim, nije izmijenila na bolje. Bio je to dostatan razlog da Zemaljska vlada u Zagrebu naredi predstojništvima kotarskih oblasti te gradonačelnicima kako se "popis stoke i vozova te žigosanje konja ima bezuvjetno provesti upotrebom svih na raspoložbu stojećih zakonskih sredstava energijom koju zahtjeva važnost prigode i održavanje autoriteta vlasti, ali i potrebnom taktičnošću, kako nebi provođenje dalo povoda novim žalbama i nezadovoljstvima".²¹

Iako je razvoj zbivanja vezanih za rad vojnih komisija opravdano zabranio, kako civilne, tako i vojne vlasti, poduzete mjere nisu dale rezultate. Što je bio razlog da se hrvatsko seljaštvo nije odazivalo vojnim komisijama?

Mjesto i uloga koju je u događajima vezanim uz rad vojnih komisija imao HPSS, odnosno njegov propagandni rad u hrvatskom seljaštvu, između ostalog, i u županjskom kotaru, bio je onaj čimbenik koji je odlučujuće djelovao na neodazivanje komisijama. Seljaštvo je i u županjskom kotaru obavještavano o zbivanjima u susjednim kotarima, kao npr. u brodskom, o radu vojnih komisija. Vijesti o neodazivanjima seljaka vojnoj komisiji u Velikoj Kopanici, proširile su se i u županjskom kotaru. Nadanja vlasti, kako bi se pomoću župnika te uglednih seljaka moglo djelovati na hrvatsko seljaštvo, nisu bila realna. Najveći dio nižeg svećenstva (župnici, kapelani) podupirao

²¹ Hda, PrZV 6-14. br. 14743/20, k. 996. u dopisu je rečeno da se pomoću "uglednih ljudi" – župnika i uglednih seljaka djeluje na seljaštvo kako bi se odazvalo komisijama. Ukoliko se ne odazovu "ima se istoga, a najkasnije slijedećeg dana pristupiti prisilnome predvođenju stoke i vozova, uz jaku oružanu asistenciju".

je propagandno djelovanje radićevaca.²² Njihovo kontinuirano djelovanje među seljaštvom pospješilo je njegovo nezadovoljstvo prema režimu. Počele su se širiti glasine kako će konji nakon žigosanja biti transportirani u Srbiju, a odatle u Francusku.²³

Prilike nisu bile loše samo u županijskom kotaru, već je njihov razvoj u ostalim kotarima srijemske županije uvelike zabrinuo vlasti. Tu se ponajprije mislilo na odnos između srpskog kao većinskog pučanstva u osam kotareva županije s jedne, te hrvatskog pučanstva s druge strane. Međutim, pogoršavao se i odnos između Srba i Nijemaca. Sve je to navelo velikog župana srijemske županije da u izvještaju Predsjedništvu Zemaljske vlade u Zagrebu krajem kolovoza 1920. godine konstatira kako su politički, gospodarski i socijalni odnosi u županiji nezadovoljavajući.²⁴

Nakon seljačke pobune u županijama sjeverozapadne Hrvatske²⁵ vlasti su u ostalim dijelovima Hrvatske, u nastojanju da se smanji mogućnost izbijanja incidenta te umiri hrvatsko seljaštvo 6. rujna obustavile žigosanje konja.²⁶

Iako prilike u hrvatskom seljaštvu nisu bile zadovoljavajuće, naredbom ministra vojske i mornarice vojne su komisije nastavile s radom početkom listopada 1920. godine.²⁷

Od tri zapadno-srijemska kotara – vinkovački, vukovarski i županijski, vojna komisija nije otpočela s radom u županijskom kotaru. Iz izvještaja Kotarske oblasti u Županji od 28. listopada vidi se, kako su vlasti poduzele sve mjere da bi se pučanstvo upoznalo s propisima o popisivanju stoke i kola. Općinski načelnici i bilježnici također su dobili upute kako bi pučanstvo upoznali sa svim pojedinostima o radu komisija. Unatoč poduzetim mjerama komisija nije obavila posao u općinama Babina Greda i Županja. U izvještaju nadležnim vlastima kotarski je predstojnik istaknuo kako agitatori ukazuju seljaštvu da je postojeće teško stanje moguće izmijeniti jedino radikalnim

²² Tijekom proljeća 1919. sve se jasnije zapažala angažiranost jednog dijela župnika i kapelana u potpori djelovanja agitatora Radićeve stranke među seljaštvom kada su odbornici odvrćani od polaganja zakletve kralju u općinskim odborima, te podupirano nezadovoljstvo prema režimu. Stoga je ministar unutrašnjih poslova Svetozar Pribičević početkom travnja 1919. godine u telegramu banu dr. Palečku skrenuo pažnju na kapelane koji u svojim župama “raspaljuju svijet protiv današnjeg ustrojstva, protiv dinastije (...) i vlade u Beogradu, a taj je republikanski pokret zahvatio već priličan koren u pojedinim selima”. (HDA, PrZV 6-14, br. 7209/1919, k. 901.)

²³ HDA, PrZV 6-14, br. 14746/20, k. 996.

²⁴ Isto, br. 15192/20, k. 1027/78.

²⁵ Opširnije: dr. B. Hrabak, n. dj., 51 dalje.

²⁶ Ban je naredio da se na području srijemskomitrovačke pukovske komande obustavi rad vojnih komisija na što je Ministarstvo unutrašnjih poslova zatražilo od bana Laginje da povuče naređenje za teritorij I. armijske oblasti, kako ne bi došlo do pometnje i stvorio se “nezgodan presedan”. (HDA, PrZV 6-14, br. 15838/20, k. 984.)

²⁷ Isto, br. 16941/20, k. 984.

istupom kod predstojećih izbora za Ustavotvornu skupštinu. Ukazao je, kako u Bošnjacima i Županji postoje dvije jače stranačke organizacije – HPSS i Hrvatska zajednica.²⁸

Tijekom ljetnih mjeseci 1920. godine, još je jedna pojava zabrinula vlasti. Riječ je o neodazivanju vojnih obveznika na vojne vježbe te novaka na odsluženje kadrovskog roka. Ova pojava došla je od punog izražaja u selima županijskog kotara tijekom ljeta 1919. godine i bila je rezultat uspješne propagandne djelatnosti Radićevih agitatora.²⁹

Vojne su vlasti pozvale vojne obveznike u ljeto 1920. na dvomjesečnu vojnu vježbu. Bilo je to za seljaka vrijeme važnih poljodjelskih radova: žetve i vršidbe kada je svaki član domaćinstva bio potreban u tom poslu. Stoga je kotarska oblast u Županji u izvještaju velikom županu srijemske županije od 20. kolovoza 1920. istaknula kako “tamošnje žiteljstvo nerado polazi u vojku i da beži od kadera kući”. Gotovo svakodnevno stižu obavijesti vojnih vlasti o bježanju novaka te vojnih obveznika s vojnih vježbi. U takvoj situaciji, napominje kotarski predstojnik, trebalo bi bjegunce najstrože kazniti, jer nakon što ih žandari vrate u jedinice, oni opet bježe.³⁰ Treba reći, kako veliki župan smatra da vlasti nisu mogle ustanoviti da postoji bilo kakva “agitacija protiv vršenju vojne dužnosti”.³¹ Događaji, međutim, na terenu demantirali su velikog župana. Općinski bilježnik iz Gradišta obavijestio je Kotarsku oblast u Županji 25. kolovoza kako je “nekojim mladim vojnicima koji su pobjegli iz vojske” u njihova dvorišta ubačena ceduljica na kojima im je naređeno da se ni pod koju cijenu ne smiju vratiti u vojne jedinice.³²

²⁸ Isto.

²⁹ Do kraja lipnja 1919. godine iz 15 sela u kotaru, pozivu vojnih vlasti nije se odazvalo 540 vojnih obveznika. U nastojanju da ih zaplaše i primoraju da se odazovu pozivima, vojne su vlasti poduzele mjere protiv najbližih članova obitelji pa su tako u Županji pretučeni članovi obitelji vojnih obveznika. Da bi se osvetili, seljaci su namjeravali ubiti tamošnjeg narednika, ali je zabunom ubijen bilježnik u Bošnjacima. (Istina, 10. 07/1919.)

³⁰ HDA, PrZV 6-14, veliki župan županije srijemske PrZV od 24. 08 1920, k. 1027/78. Popise vojnih obveznika vojne su vlasti slale općinskim koje su zatim slale pozive obveznicima. Jedan dio obveznika nije uopće respektirao opće vlasti pa se nije odazvao pozivima, dok je drugi dio smatrao kako “općinsko poglavarstvo od svoje volje određuje na vršenje vojnih dužnosti”.

³¹ Isto.

³² Sadržaj letka je glasio: “Pošto doznajemo da ste dobili poziv da idete u vojništvo to Vas s ovim upozorujemo da se niste usudili odazvati tomu pozivu, pa ostavivši Vašu kuću i dom, jer će se u tom slučaju Vaša kuća i Vaš dom u opće pretvoriti u prah i pepeo.

Ako bi se Vi pokraj ove pretnje ipak usudili zaputiti onamo kamo Vas pozivaju onda nećete doći na određeno Vam mjesto, jer čim dođete u Vinkovce odmah će Vam se (po naročito za to određenoj tajnoj družini) sva odjeća i sve što budete spremili za putovanje oduzeti i s tim ćete biti prisiljeni da se vratite natrag da vidite našto će te se vratiti.

Socijal Demokratska Republikanska Stranka

Živila Buduća Republika S.H.S.”

(HDA, PrZV 6-14, br. 3178/78.)

Događaji najneposrednije povezani za rad vojnih komisija te neodazivanje vojnih obveznika na vojne vježbe, a novaka na odsluženje kadrovskog roka, reflektirali su se i u selima županijskog kotara. Pritom je do punog izražaja došla uspješno vođena propagandna djelatnost HPSS-a među hrvatskim seljaštvom jačajući njegovo republikansko raspoloženje. Upravo je HPSS na najbolji mogući način iskoristio spomenuta zbivanja za širenje i jačanje utjecaja u županijskom kotaru.

Privremeno narodno predstavništvo usvojilo je 2. rujna 1920. godine Projekt izbornog zakona za izbore za Ustavotvornu skupštinu. Kraljevim ukazom su raspisani za 28. studenoga 1920. godine.³³

Izbornim zakonom proklamirano je opće biračko pravo koje se odnosilo, međutim, tek na ukinuće izbornog cenzusa. U kojoj je mjeri opće biračko pravo bilo ograničeno pokazuje podatak kako je tek četvrtina stanovništva imala to pravo. Polovica ženskog stanovništva nije također imala izborno pravo. To je pravo bilo uskraćeno i neslavenima: Nijemcima, Mađarima, Židovima, Talijanima itd. Odredbe izbornog zakona bile su usmjerene protiv siromašnih dijelova pučanstva, napose radništva.³⁴

Pravni režim izbora proklamirao je slobodu izbora, održavanje sastanaka, zborova i skupština. Naređenja međutim, ministra unutrašnjih poslova o poduzimanju mjera protiv "antidržavne djelatnosti" pokazala su kako proklamirana sloboda izbora neće biti za sve jednaka.³⁵ Isto tako niti položaj stranaka u predizbornoj borbi neće biti jednak za sve. Stranke na vlasti, u prvom redu Radikalna i Demokratska, koje su držale najvažnija ministarstva, bila su u znatnoj prednosti pred svojim konkurentima.

Za sve stranke koje su odlučile sudjelovati u izborima izuzetno je bilo važno razdoblje aktivnosti. U tom, relativno kratkom periodu, trebalo je što bolje organizirati propagandni rad i pridobiti što veći broj birača za izborni program, a napadima na najopasnije protivnike umanjiti njihove šanse u izborima.

O svim poslovima vezanim za organizaciju predizborne djelatnosti brigu je vodilo stranačko rukovodstvo, odnosno, za tu svrhu posebno organiziran odbor. Najveća je odgovornost bila na stranačkim organizacijama na terenu, ponajprije na onim najjačim koje su u svojim redovima imale i najveći broj obrazovanih kadrova. Dostignuti nivo izgrađenosti mreže stranačkih organizacija te njihova povezanost (kotarska, županijska) bila je od izuzetnog značaja za organizaciju i provođenje predizborne djelatnosti. Razlike, koje su

³³ Koncentraciona vlada Milenka Vesnića (17. 05-31. 12/20.) istaknula je, kako je njezin glavni zadatak provođenje izbora za Ustavotvornu skupštinu. Zadatak vlade bio je i donošenje zakonske osnove "za obezbeđenje reda i mira u državi". (Dr. Branislav Gligorijević, Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1970, str. 163.)

³⁴ Isto, str. 164-167.

³⁵ Isto, str. 187-188.

pritom postojale između stranaka, trebale su doći do izražaja tijekom predizbornog razdoblja. Za sve je stranke međutim bilo važno, kako su iskoristile vremensko razdoblje od općinskih izbora pa do početka predizborne djelatnosti za širenje i jačanje utjecaja, u prvom redu u seljačkim redovima. U kojoj su mjeri u županjskom kotaru, napose hrvatske stranke: HPSS, HZ te HPS uspjele u tom radu pokazat će rezultati izbora.

Pogled na najvažnija pitanja političkog, društvenog i gospodarskog života stranke su objavile u izbornim programima.³⁶

HPSS je u izbornom programu prezentirao osnovne postavke stranačkog programa: nepriznavanje stanja stvorenog 1. prosinca 1918. godine, pravo samoopredjeljenja za "tisućljetni hrvatski narod" te stvaranje mirotvorne seljačke republike u okviru Kraljevine SHS u čiji bi okvir ušla i Bugarska. Nove društvene odnose karakteriziralo bi seljačko pravo, antimilitarizam i pacifizam.³⁷

Hrvatska zajednica založila se, da se država uredi kao "ustavna parlamentarna monarhija s federativnim unutarnjim ustrojstvom".³⁸

Hrvatska pučka stranka izjasnila se protiv centralističkog uređenja države i traži samoupravu za pokrajine. Iako se stranka izjasnila protiv centralizma, nije se založila za federativno državno uređenje.³⁹

Sve tri hrvatske stranke ukazuju na posebnost hrvatskog naroda. HPSS traži pravo "samoopredjeljenja za tisućljetni hrvatski narod", Hrvatska zajednica ističe "žive tradicije samostalnog političkog života cijelog hrvatskog naroda-plod mnogovjekovnih borbi za slobodu i prava", dok HPS želi očuvati "hrvatski narodni individualni bit, da hrvatski narod bude sam gospodar u svojoj kući, u svojoj divnoj hrvatskoj domovini i državi".⁴⁰

Sve tri stranke posebnu su pažnju posvetile seljačkom pitanju što je i razumljivo budući da je seljaštvo činilo najbrojniji dio biračkog tijela. Seljak je bio životno zainteresiran za brzo i pravedno provođenje agrarne reforme. Iako su se sve građanske stranke, pa tako i spomenute tri hrvatske, izjasnile

³⁶ U izborima za Ustavotvornu skupštinu u srijemskoj županiji sudjelovalo je osam stranaka. U županjskom kotaru borbu za birače vodile su četiri stranke: HPSS, Hrvatska zajednica, HPS i KPJ. Ostale stranke (Radikalna, Demokratska, Zemljoradnička te Socijalistička partija Jugoslavije) nisu došle do izražaja u predizbornoj borbi. Ukazat ćemo stoga u najkraćim crtama na osnovne postavke izbornih programa tri hrvatske stranke te KPJ.

³⁷ Izborni program objavljen je relativno kasno, krajem prve dekade studenog pod naslovom: "Svemu hrvatskomu narodu, a osobito hrvatskomu seljaštvu u Banskoj Hrvatskoj." Proglas je cenzuriran, tako da manjkaju najvažniji dijelovi. (Slobodni dom, 10. 11. 1920.)

³⁸ Zemlje koje su ušle u sastav nove države trebaju imati svoje samostalne uprave i zakonodavstva. (Opširnije: Hrvat, 28. 10. 1920, Hrvoje Matković, Hrvatska zajednica, Historija XX veka, Zbornik radova V, Beograd 1963, str. 59-63.)

³⁹ Izborna platforma objavljena je krajem prve dekade studenog. (Narodna politika, 9. 11. 1920.)

⁴⁰ Slobodni dom, 10. 11. 1920, Hrvat, 28. 10. 1920, Narodna politika, 9. 11. 1920.

za podjelu zemlje, ipak su među njima postojale razlike u načinu sprovođenja reforme te količini zemlje koju bi seljak trebao dobiti.⁴¹

KPJ je u izbornom proglasu pozvao radništvo i seljaštvo da dadu svoj glas kandidatima komunistima, jer na taj način glasaju protiv kapitalizma, veleposjeda, vladavine bogataša i bore se za oživotvorenje ciljeva KPJ: slobodu štampe, zбора i dogovora, pravo na štrajk te slobodno političko opredjeljenje.⁴²

Tijekom predizbornog razdoblja održan je u srijemskoj županiji veliki broj sastanaka, zborova i skupština na kojima su glavni govornici bili nosioci stranačkih lista.

Hrvatske su stranke tijekom predizbornog djelovanja nastojale obuhvatiti što veći broj hrvatskog pučanstva, posvetivši pritom ipak najveću pažnju kotarima s hrvatskom većinom (vinkovački, županjski) te kotarima gdje su Hrvati uz Srbe bili najbrojniji.

U županjskom kotaru borbu za birače vodili su radićevci, zajedničari te klerikalci, što se moglo i očekivati, obzirom na, kako smo to već istaknuli, nacionalni sastav pučanstva. Pridružili su im se i komunisti.

Istaknuli smo, kako će najveći teret predizborne djelatnosti podnijeti stranačke organizacije pri čemu će vrlo važnu ulogu igrati njihova izgrađenost i međusobna povezanost. Napose značajan bio je sastav rukovodstva organizacije, pod čime se u prvom redu podrazumijeva broj članova sa srednjim ili visokim obrazovanjem. Kako je takvih ljudi bilo uglavnom u najjačim organizacijama, to je mjesto i uloga takvih organizacija tijekom predizborne borbe bila od posebne važnosti.

U županjskom kotaru Hrvatska zajednica imala je svoje organizacije u Županji, Vrbanji, Štitaru i Soljanima. Niti jedna od tih organizacija nije mogla preuzeti rukovođenje predizbornom aktivnošću u kotaru jer u najužem rukovodstvu nisu imale za takav rad osposobljene članove. Stoga je i u županjskom kotaru, kao što je to bio slučaj i u ostalim kotarima zapadnog dijela županije, do punog izražaja došla uloga vukovarske organizacije u cjelokupnom djelovanju na organiziranju predizborne borbe.

Hrvatska zajednica održala je u Vukovaru 26. rujna skupštinu za srijemsku županiju na koju je izaslalo delegate 28 organizacija. Iz županjskog kotara delegate su izaslale organizacije iz Bošnjaka, Štitara, Vrbanje i Županje. Stranačko je rukovodstvo iz Zagreba odaslalo na skupštinu dr. Franu Barca, Ivicu Peršića i Kerubina Segvića. Prvi je govorio o osnovnim postavkama

⁴¹ Opširnije o ovoj problematici: Zdenka Šimončić-Bobetko, Motrišta političkih stranaka u Hrvatskoj o agrarnom pitanju (1919-1931.) Časopis za suvremenu povijest (ČSP) 3/1992, str. 129-147.

⁴² Novi svijet, 12. 10. 1920.

stranačkog programa, a drugi o federativnom ustrojstvu države. Na skupštini je prihvaćen i sastav županijske liste.⁴³

Tijekom predizbornog razdoblja Hrvatska je zajednica u županjskom kotaru održala nekoliko sastanaka, odnosno zborova. U Vrbanji je 27. listopada održan sastanak kojem je prisustvovalo 300 ljudi. O stranačkom programu govorio je Martin Krekman, stranački kandidat iz Novog Sela (vinkovački kotar).⁴⁴ Početkom studenog u županjski kotar dolazi stranački kandidat dr. Barac i održava sastanke u Gundincima i Županji, te okolnim selima.⁴⁵ Najveći broj predizbornih sastanaka i zborova održan je u drugoj polovici studenog i to je bio vrhunac predizborne djelatnosti u Županji. I u županjskom je kotaru održano nekoliko sastanaka. Nosilac kandidatske liste Mato Leaković i stranački kandidat Krekman održali su predizborne sastanke u Županji, Babinoj Gredi i Soljanima.⁴⁶

Predizborna aktivnost Hrvatske pučke stranke otpočela je 26. rujna kada je u Tovarniku (kotar Šid) održan sastanak na kojem je osnovano Županijsko vijeće. Sastanku su prisustvovali delegati 50 organizacija iz srijemске županije. Iz Zagreba su došli predsjednik stranke Stjepan Barić, glavni tajnik dr. Josip Andrić, narodni zastupnik dr. Janko Šimrak te potpredsjednik stranke dr. Matija Belić, odvjetnik iz Đakova.⁴⁷ Znatan dio vremena posvećen je sastavu kandidatske liste. Za nosioca je izabran dr. Šimrak. Dva kandidata bila su iz županjskog kotara i to pod rednim brojem 8 Pavao Abramović, seljak iz Račinovaca te pod brojem 11 Josip Kalenić, trgovac iz Štitara.⁴⁸

Tijekom predizbornog razdoblja glasila HPS-a (vinkovačka "Pučka politika", osječka "Hrvatska obrana", zagrebačka "Narodna politika" i "Seljačke novine") izvještavale su o aktivnostima tijekom predizbornog perioda s težištem na zapadni dio županije (vukovarski, vinkovački, iločki i šidski kotar) gdje je stranka imala najveći broj organizacija. Nema, međutim, podataka o županjskom kotaru.

⁴³ Nosilac liste bio je Mato Leaković, seljak iz Bošnjaka, županjski kotar. Od 11 kandidata s općim uvjetima 3 su bili iz vukovarskog, 2 iz vinkovačkog kotara dok su iločki, mitrovički, iriški i zemunski kotar bili zastupljeni s jednim kandidatom. Kandidat dr. Barac bio je iz Zagreba. (Srijem, 29. 11. 1920.)

⁴⁴ Srijem, 3. 11. 1920.

⁴⁵ Poslije predizbornog sastanka u Gundincima je 1. studenog osnovana mjesna organizacija. (Hrvat, 5. 11. 1920.)

⁴⁶ Srijem, 14. 11. 1920.

⁴⁷ Hrvatska obrana, 6. 10. 1920. U prvom dijelu sastanka Barić je govorio o mjestu i ulozi stranke u političkom životu zemlje, dr. Šimrak o razvoju političkih odnosa dok je dr. Belić govorio o lokalnoj problematiki u Srijemu.

⁴⁸ Pučka politika, 25. 11. 1920. Izabrano je županijsko vijeće u koje su ušla po četvorica predstavnika svakog kotara. Odlučeno je da se u Vinkovcima osnuje dioničko društvo koje će izdavati "Pučku politiku", glasilo za srijemsku županiju.

HPSS je imao uporište, kada je riječ o srijemskoj županiji, upravo u županjskom kotaru. Međutim, u arhivskim izvorima te stranačkim glasilima, nema podataka o predizbornom djelovanju radićevaca u županjskom kotaru. Ta činjenica ne iznenađuje, budući da se najveći dio propagandnog djelovanja odvijao ilegalno, tako da vlasti, kako smo to već istaknuli, nisu imale podataka o tom radu. Rukovodeći članovi stranke u županjskom kotaru dobro su poznavali raspoloženje hrvatskog seljaka i nisu sumnjali u njegovu opredjeljenost, kada je riječ o HPSS-u, pa su stoga nastojali pružiti pomoć slabijim organizacijama u susjednim kotarima. U kojoj je mjeri županjski kotar bio daleko najjače stranačko uporište u županiji, govori i podatak da je na kandidatskoj listi, čiji je nosilac bio Stjepan Radić, od preostalih 10 kandidata s općim uvjetima, čak njih 5 bilo iz županjskog kotara.⁴⁹

KPJ je otpočeo s predizbornom djelatnošću nešto kasnije negoli su to učinile ostale stranke. Detaljne upute koje su se odnosile na idejno-politički sadržaj predizbornog rada partijska su glasila objavila u drugoj polovici listopada.⁵⁰

Predizborna županijska konferencija održana je u Vukovaru 8. studenog. Prisustvovalo je 60 delegata organizacija iz županije koji su izvijestili o radu svojih organizacija i prilikama u njihovim kotarima. Utvrđen je sastav kandidatske liste za čijeg je nosioca izabran Nikola Grulović, obučar iz Rume.⁵¹

Cjelokupnom predizbornom djelatnošću u kotarima zapadnog dijela županije rukovodila je najjača županijska organizacija-vukovarska. Uz pomoć vinkovačkih komunista, članovi vukovarske organizacije pružili su pomoć organizacijama u županjskom kotaru. Održana su četiri predizborna zbora i to u Županji i Vrbani 27. listopada, dan kasnije u Soljanima te 1. studenog u Bošnjacima.⁵²

U kojoj su mjeri u vremenskom razdoblju od općinskih izbora pa do početka jeseni HPSS, Hrvatska zajednica, HPS te KPJ bili uspješni u propagandnom djelovanju među hrvatskim pučanstvom županjskog kotara, nastojeći ga pridobiti da dadu povjerenje njihovim kandidatima, najbolje su pokazali izborni rezultati na izborima održanim 28. studenog 1920. Od 6.179 glasova HPSS je dobio 4.328 ili 70 posto. Drugi po broju glasova bio je KPJ-723 glasa (11,7 posto) što je zasigurno iznenadilo kako zajedničare

⁴⁹ Pod rednim brojem 2 na listi je bio Mato Babogredac, pod brojem 6 Antun Jaružanin, seljak iz Gunje, pod brojem 7 Antun Babić, seljak iz Gradišta, pod brojem 8 Tomo Kopic, seljak iz Babine Grede i pod brojem 11 Andrija Komadina, seljak iz Rajeva Sela. (Slobodni dom, 24. 11/20.)

⁵⁰ Dragiša Jović, Radnički pokret u Slavoniji 1918-1929, Slav. Brod 1985, str. 136.

⁵¹ Na kandidatskoj listi pod rednim brojem 6 kandidat je bio Andrija Kozarac, seljak, član mjesne organizacije u Županji, a pod rednim brojem 11 Jozo Božanović, seljak iz Soljana, član mjesne organizacije. (Isto, str. 139.)

⁵² Organizator, 27. 11. 1920.

tako i pučkaše. Hrvatska zajednica dobila je 459 glasova (7,4 posto), a HPS 427 odnosno 6,9 posto što ni u kojem slučaju nije moglo zadovoljiti njihove ambicije.

Da je županjski kotar predstavljao najjače uporište Radićeve stranke u srijemskoj županiji pokazuje i podatak kako je HPSS u vinkovačkom kotaru, uz županjski jedini s hrvatskom većinom pučanstva, nadmoćno pobijedio osvojivši 42 posto sveukupnih glasova, dakle, znatno manje od osvojenog postotka u županjskom kotaru.

Od 13 izbornih jedinica u županjskom kotaru, HPSS je pobijedio u 12, a KPJ u jednoj. HPS i KPJ bili su u 5 izbornih jedinica drugi po broju osvojenih glasova, dok je Hrvatska zajednica bila druga u 2 izborne jedinice, a Demokratska stranka u jednoj.⁵³

Među brojnim zbivanjima u 1920. godini zasigurno su ona koja su se odigrala početkom proljeća i najneposrednije su povezana za općinske izbore, zatim tijekom ljeta i početkom jeseni vezana za narastanje nezadovoljstva u seljačkim redovima i pobunu u županijama sjeverozapadne Hrvatske, te na kraju jeseni aktivnosti povezane za izbore za Ustavotvornu skupštinu, bili oni događaji, koji su po svome značaju obilježili spomenutu godinu. Sva ta zbivanja obilježila su političke odnose u jugozapadnom dijelu srijemske županije, odnosno u županjskom kotaru.

Rezultati općinskih izbora u kojima su glavnu riječ u županjskom kotaru u borbi za mjesta u općinskim odborima vodile tri hrvatske stranke – HPSS, HZ i HPS, pokazali su kako su one uspjele zajedno osvojiti 53 posto odborničkih mjesta, što je obzirom na nacionalnu strukturu pučanstva bilo za očekivati. Međutim, izbori su isto tako pokazali kako je zapravo najveći broj izabranih općinskih odbornika bio politički neopredijeljen – njih 35 posto. Upravo je ta činjenica nedvosmisleno pokazala kako niti jedna od tri hrvatske stranke nije uspjela uvjeriti hrvatskog seljaka u punu prihvatljivost njihovih političkih programa.

Nezadovoljstvo u redovima hrvatskog seljaštva koje je tijekom 1919. godine bilo uočljivo i u županjskom kotaru poprimilo je zabrinjavajuće razmjere u 1920. godini. Pod utjecajem propagandne djelatnosti Radićevih agitatora vojni obveznici te novaci odbijaju se odazvati pozivima vojnih vlasti. Pod utjecajem te propagande hrvatski seljaci odbijaju se odazvati pozivima vojnih komisija za popis stoke, zaprežnih kola te žigosanje konja. I pored svih poduzetih mjera komisije nisu obavile posao u općinama Babina Greda i Županja.

Vremensko razdoblje od općinskih izbora pa do početka jeseni na najbolji je mogući način iskoristio HPSS. Agitirajući među hrvatskim seljaštvom županjskog kotara na jačanju republikanskog raspoloženja, obavješta-

⁵³ Srbija 22. 12. 1920. Od ostalih kotara u županiji HPSS je u četiri kotara osvojio između 10 i 14 posto glasova i to u šidskom 13,6 posto, staropazovačkom 12,3 posto, rumskom 11,7 posto te iločkom 10,3 posto glasova.

Upravna općina	Upisano birača u biračke popise	Nacionalna pripadnost birača						Glasove osvojile sljedeće stranke									
		HRVATI	SRBI	SLOVENC	NIJEMCI	MAĐARI	RUSINI	OSTALI	Ukupno glasova	Hrvatska pučka seljačka stranka	Hrvatska zajednica	Hrvatska pučka stranka	Radikalna stranka	Demokratska stranka	Zemljoradnička stranka	Komunistička partija Jugoslavije	SDSHIS
Babina Greda	1020	995	20		5				709	600	15	40		54			
Bošnjaci	1186	1095	84			7			941	864	41	20	3		5	8	
Drenovci	686	495	21	11	155	4			454	346	31	24	2	8		41	2
Gradište	752	720	29		1	2			546	513	13	17	1	2			
Gundinci	555	528	12	9	6				379	300	10	64		5			
Gurjva	351	250	32	4	32	16	15	2	214	176	7	10	4	7			10
Pos. Podgajci	282	242	4	1	3	3		29	210	189	2		2			17	
Račinovci	389	296	17		56	13	7		321	236	3	53	17			12	
Rajevo Selo	334	213	55	1	36	1	21	7	259	164	14	8	26	4		41	2
Sikirevci	485	485							327	206	37	59	1	3		6	15
Sojani	438	368	7	55	2	3	3		331	105	30	27	1	2		161	5
Šamac	376	347	21		3	5			263	118	48	64	2	8	3	20	
Šitar	406	380	17		8			1	259	164	18	45	2	2	2	26	
Vrbanja	631	491	109	21	2		8		458	182	81	17	5	5	2	164	2
Županja	827	690	43	1	83	8		2	641	301	198	7	11	18	5	98	3
UKUPNO	8718	7595	471	103	392	62	54	41	6312	4464	548	455	77	118	17	594	39

vaju ga o zbivanjima u ostalim djelovima Hrvatske i Slavonije, Radićevi su agitatori u svakoj prilici ukazivali na potrebu borbe za ostvarenje Hrvatske kao seljačke republike. U kojoj je mjeri to djelovanje bilo uspješno, odnosno u kojoj su mjeri poruke te propagande bile prihvaćene od hrvatskog seljaštva i u županjskom kotaru, najbolje su pokazali rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu. Osvojivši 70 posto sveukupnih glasova HPSS je pokazao svoju veliku nadmoćnost u odnosu na HPS i Hrvatsku zajednicu za koje se smatralo da će biti najveći konkurenti Radićevoj stranci. Nasuprot zajedničarima i pučkašima, komunisti su kontinuiranim djelovanjem ojačali svoju bazu tijekom ljeta u kotaru i u izborima postigli bolji rezultat od HPS-a i HZ-a osvojivši drugo mjesto iza Radićeve stranke.

Summary

POLITICAL RELATIONS IN THE ŽUPANJA DISTRICT DURING 1920

Political relations in the Županja district during 1920 were marked by the municipal elections at the beginning of spring, the rising dissatisfaction in the ranks of the Croatian peasantry during summer, and the holding of elections to the Constituent Assembly at the end of November.

In the municipal elections, the most successful parties were the Croatian national parties (HPSS, HZ, HPS), which was to be expected bearing in mind the national and social structure of the population. However, Radić's party did not have a convincing victory, although in this district it had had one of the strongest backings in the whole of Slavonia and Western Srijem since its founding.

The period of time during the spring, summer and until mid-autumn was, however, used in the best way by Radić's party. With well-organised work among the peasantry, which came to the fore during the work of the military commissions, when it did not respond to the call, constantly laying stress in its propaganda work on the motto of Croatia as a peasant republic, the members of the Radić party completed their propaganda activity. To what extent they were successful was seen in the results of the elections for the Constituent Assembly, in which the HPSS had an overwhelming victory in the Županja district.

Key words: Županja, Srijem county (županija), elections, HPSS / CPPP (Croatian People's Peasant Party), Stjepan Radić.